

de Téreynek ezek a művei, úgy gondolom, különösebb magyarázatra, kiegészítésre, árnyalásra nem szorulnak – hogy úgy mondjam: magukért beszélnek. Az itt elhangzó gondolatok egy részét több interjúban is hallhattuk már, és végsősoron oda is valók: meséljen e témákról közönségtalálkozón, interjúban az író, az esszé ezúttal kissé fölösleges.

Különösen érdekes az irodalmi belterjességről írt kétrészes futama (*Házunk tája – a belterjességről*), amelyben az irodalom kétféle magába fordulását elemzi (a szakmai jellegű belterjességet és a magánszféra felé forduló, abból táplálkozó művészetet). Eszmefuttatásában az az üdítő, hogy tisztában van az önmagába forduló irodalom mindkét fajtájának buktatóival, azonban nem fanyalogva utasítja el létjogosultságukat, ahogy azt egyébként a pontosan ehhez a belterjhez tartozók tenni szokták. Térey mesél még szerelmes városrészéről, Újlipótvárosról is, körbevezet minket Varsó utcáin, képzőművészeti tárgyú írásaiból is kapunk némi ízelítőt, de terítékre kerül a Depeche Mode vagy az Európa Kiadó is.

Az összkép tehát elég vegyes lesz a végére, de talán ez az egyik záloga is annak, hogy a kötet mindvégig intellektuális izgalomban tartja olvasóját. A másik ok Térey karizmatikus értekező stílusa: mondatai költői képekben gazdag, láttató erővel lüktető, ostorként csattanó mondatok, írásait szövegszinten feszesre húzza, mintha csak egy jó novellát olvasnánk. A *Teremtés vagy sem* tartalmaz, inspiráló szellemi tornamutatványok tíz pontosra kivitelezett sorozata.

Kántor Lajos

Konglomerát (Erdély)

Kossuth Kiadó
Budapest, 2012

Koncz Tamás

PORLIK, MINT A SZIKLA

A konglomerát kifejezést főként a közzettanban használják. Helyi jelentése gömbölyűre lekoptatott közettörmelékéből (görgetegekből) össze ragadt kőzet, különféle méretű és anyagú kavicsok összecementálódott halmaza. Látszólag monolit, valójában heterogén tárgy, amit csak a köztes anyag tart egyben az „összenő, ami összetartozik” elvén – az összetartozás cementjét pedig minden esetben a közel azonos idő és hely képezi. Hasonló rendezőelven alapul az irodalomtörténet építő-erodáló munkája is: széttartó, beláthatatlan végkimenetelű folyamatokból alkot tömböt, amit aztán izmusok, kategóriák szerint címkéz fel – s az eredmény csak a visszatekintő szempontjából tűnhet igazi összképnek.

Az irodalmi *Konglomerát*, Kántor Lajos új kötetének címe így már magában utal a választott témák és karakterek sokféleségére: a 20. századi Erdély, transzilvanizmus, népies-urbánus vita, a Helikon-kör, szemben a Korunk vagy Utunk szerzői gárdájával – megannyi ellentét, közös említésük nélkül viszont nem is lehetne a romániai magyar irodalom történetéről beszélni. Kántor ugyanakkor szűkíti a kört, s a felvetett témákon belül főként egy kisebb metszettel, a 1920-as és 1970-es évek baloldali értelmiségével foglalkozik, hőseinek Szabédi (eredeti nevén Székely) Lászlót, Gaál Gábort és Szilágyi Domokost választva. A három személy valósággal eggyé válik Kántor Lajos Erdély-értelmezésében; a *Konglomerát* oldalain egy fiktív alany, SzGSz születik meg, aki

kortársaival és önmagával is polemizálva próbálja meghatározni, mit jelent erdélyi magyarnak lenni a formálódó diktatúra idején, s hogy milyen szerepet vállalhat ebben a közösségi létben. A szerző nehéz feladatot vállalt a fúzióval, hiszen olyan karaktereket próbál egyesíteni, akiknek közös szerepeltetése is feszültséget kelt a történelmi tények ismeretében. Bár kommunista szerzőkként névleg ugyanazon az oldalon álltak, Szabédi és Gaál nem szívlelték egymást. Kettejük harca mögött a magát egyenként is tényezőnek tekintő, illetve a diktatúrát teljesítő kommunista értelmiségi konfliktusa feszült – a végeredményt tekintve talán nincs különbség, de akkor sem mindegy, hogy valaki meggyőződésből vagy jól felfogott érdekből, esetleg szervilitásból lesz egy eszmerendszer követője. Szilágyi Domokossal más a probléma. Költőként ugyan mesterének tekintette Szabédi Lászlót, de azért (Balogh Ferenc álnéven) róla is jelentett a Securitaténak. A közös nevező tehát mindenképp kérdéses – még ha Kántor Lajos meg is találja az egymásba futó ösvényeket. Talán a legkézenfekvőbb párhuzam a szerzők nemzetéhez és a rendszerhez fűződő viszonya: ez a reláció határozta meg sorsukat, végzetüket, s ebben a kontextusban tudtak így vagy úgy viszonyulni egymáshoz is.

Szabédi László – nyelvész, költő, a Termés folyóirat főszerkesztője – józanul gondolkodott a transzilvánizmusról: nem politikai, hanem kulturális, szellemi függetlenséget remélt, mint egyedüli járható utat az erdélyi magyarság számára, ebben az értelemben pedig másodrendű volt számára, hogy az autonómia milyen zászló alatt érvényesül. Felismerte annak veszélyét is, hogy a második bécsi döntéssel Erdély tulajdonképpen önlényegét veszítheti el a román kisebbségi politika addigi viszonylagos jóindulatával együtt, s hogy a revizionista személtémmóddal kisebbségként csak magának árthat a magyar. Észak-Erdély visszafoglalásának hírért ugyan még verssel köszöntötte (*Üdvözlégy, szabadság!*), de ebben is józanságra és megbocsátásra intett: „Azért, szabadság, üdvözlégy! Jövendő / magyarokat tápláló szent gyümölcs! / Kíméld életető nedved, / a veszendő / poharába pazarolva ne töltsd, / nehogy, kin a keserű rabkenyéren / kiütött az utálatos csömör, / váljék rabból, feledve a szemérem / parancsát, bosszúálló börtönőr.”

Szabédi mindig a közösség képviselőként próbált fellépni, s az egymást váltó eszmeáramlatokban is a közös haszon lehetőségét kereste. Ezzel magyarázható, hogy váratlan fordulattal még a háború vége előtt nyitott a baloldal mint olyan erő felé, amely a következő évtizedekben meghatározta a romániai magyarok sorsát. 1945-ben már mint a román

Kommunista Párt tagja keresett megszólalási lehetőséget – többek között a Gaál Gábor szerkesztette Utunk hasábjain –, s olyan propagandaanyagok is beillő verseket publikált, mint a *Vezessen a párt* vagy a *Költők s bírálók*. Humanista gondolkodásmódját, szellemi szabadságát ugyanakkor megőrizte, és már új pozíciójából bírálta a baloldali értelmiséget, amely kommunista, szociáldemokrata és egyéb szekciókra oszlott, ahelyett, hogy egységesen képviselte volna a magyar érdekeket. Talán ez volt az a pont, ahol az addig okosan egyensúlyozó Szabédi elvétette a lépést: elhitte, hogy önálló véleményt fogalmazhat meg egy készen kapott paradigmával szemben – s hogy az ő (az elkötelezett marxisták szemében gyanús) múltjával kritizálhat, kisebbségi érdekeket emlegethet. „A nemzetiségi kérdés nemzetközi kérdés, s nem lehet egyetlen állam belügye sem. Románia szuverenitását a romániai magyarság csak addig tarthatja tiszteletben, amíg maga is részese ennek a szuverenitásnak” – idézi egy helyütt Kántor Lajos Szabédi állásfoglalását.

Utóbbi különösen érzékeny terület volt a mozgalmárok szempontjából, akik a túlélés kulcsát a teljes asszimilációban látták, és ennek jegyében a székely írók is hajlandóak voltak románoknak nevezni. Állásfoglalásával Szabédi László így saját halálos ítéletét írta alá: ellenfelei elhallgattatták, s mikor önkéntes némaságot fogadott, éppen hallgatását rótták fel neki – folyamatos támadások érték, még akkor is, amikor már a Bolyai Egyetem tanszékvezetőjeként a magyar nyelv őstörténetével, s nem irodalommal foglalkozott. A vesztőhely lassan készült, az ítéletet pedig maga a költő hajtotta végre: az egyetem tervezett beolvasztása ellen tiltakozva vonat elé ugrott 1959-ben.

Groteszk, hogy mindebben Gaál Gábor is segédkezett: a Lukács és Hegel tanait követő főszerkesztő, kritikus (később a Bolyai Egyetem rektora) bizalmatlanul tekintett Szabédire, mint afféle elhajló elemre, s eltökélt, felülről vezérelt marxistaként nem tudott mit kezdeni annak őszinteségével, egyéni kezdeményezéseivel sem. Míg a Korunk főszerkesztője volt, Gaál egyetlen Szabédi-anyagot sem publikált, az Utunkban pedig adott esetben cenzúrázta is a költő verseit, vagy éppen megbízott kritikus útján indított ellene kampányt. Még groteszkebb, hogy a pártkatona értelmiségivel aztán Szabédinál is csúnyábban bántak el saját elvtársai: 1950-ben, *Valóság és irodalom* című kötete miatt Gaált kizárták a pártból – fellebbezését később sem fogadták el – és kíméletlen sajtóhadjárat indult ellene. Az „eredmény”: 1952-ben szívinfarktuszt kapott, ami a munkaképesség teljes elvesztésével is járt, két évvel később pedig elhalálozott.

Ezzel el is jutottunk a *Konglomerát* által teremtett összetett alany, az SzGSz kétharmados többségéig: két írástudó, aki hűségből vagy a jobbítás szándékával, de alkut kötött a diktatúrával, s végül őket árulták el. A harmadik személy, Szilágyi Domokos – akit Kántor Lajos Szabéditől megkülönböztetve ifjú Sz.-nek, vagy becenevén Szisznek szólít – már inkább kilóg a sorból. Nem csak azért, mert fiatalabb volt SzG-nél – azért is, mert nem jószántából paktált le a rendszerrel; meg gondolatlan diákkori nyilatkozatai miatt kényszerült a Secu kihallgató asztalához. Kántor érzi a differenciát, s nem is szerepelteti annyit Szilágyit, mint a másik két felet. A *Konglomerát* ezért is nem vet fel igazi kérdéseket „Szisz” beszerzésével, jelentéseivel kapcsolatban, sőt Kántor egy helyütt elismeri: erről beszélni fájdalmasabb volna, sebeket tépne fel. Szilágyi így megmarad kétarcú figurának: Szisz kapitányként egyrészt korának egyik legtisztább hangon megszólaló, legvirtuózabb költője volt – másrészt, mint „Balogh Ferenc”, három ember sokéves börtönbüntetésében játszott szerepet, és jelentett barátjáról, Páskándi Gézaról is. „Mocsok által jutunk kincshez” – idézi Pécsi Györgyi Szilágyi verssorát (*Ami kell*) a *Transindexen* közzétett, 2006. októberi írásában, és tényleg: nem kizárt, hogy a költőnek – mint egyfajta sötét energia – alkotói lendületet, hajtóerőt is adott állandó terhe és bűntudata. Az önmarcangolásból felszabaduló erő viszont mindig több és több áldozatot követel, egészen a végsőig, az élet feladásáig – ahogy ez Szilágyi Domokos esetében is megtörtént, 1976 őszén. Ugyanakkor lehetett volna másképpen is. Sokan utasították vissza a visszautasíthatatlannak tűnő ajánlatot. Sokan kerültek börtönbe, kényszermunkára – 15–16 évre is akár. Bodor Ádám például 16 éves sihederként két évet kapott, amiért pár kommunistaellenes röpiratot találtak a zsebében; letöltötte. Nem ujjal mutogatás, nem a jók és bűnösök szembeállítás az – csak példa arra, hogy mindig volt, van választás. Hogy az is alternatíva, ha valaki félreáll, amikor őszintén kiállni nem lehet.

Kántor Lajos három olyan irodalmárt választott – hogy velük, általuk mutassa meg a 20. századi Erdély kulturális viszonyait –, akik kezét fogták a rendszerrel, s ez a kéz aztán komótosan összeroppantotta, halálra szorította mindhármukat. Tört emlékükből préselődött össze a *Konglomerát* – egyben láttatni, ami külön volt. Csakhogy ez az anyag törekeny. Azon túl, hogy az összeboronált trió tagjai valószínűleg ha tehetnék, sem ülnének le egy asztalhoz – szégyenük vagy sérelmeik miatt –, Kántor olyan szituációkba tereli SzGSz-t, amilyenekbe a megidézettek néha egyszerűen nem passzolnak. Ilyen például a *Turul-*

Cola című fejezet, ahol a szerző Krzysztof Varga *Turulpörkölt* című, 2009-es lengyel-magyar útikönyvét ismerteti. Párhuzamokat persze lehet vonni, hiszen Szilágyi már ismerhette a globalizmus és a nacionalizmus jelképeit is, de az ötlet és a hármas összehozása ettől még nem tűnik adekvátnak, s Kántor maga is elismeri, hogy Szabédi és Gaál valószínűleg még a témafelvetéssel sem tudnának mit kezdeni.

Igaz persze, hogy a *Konglomerát* dokumentumregény, tehát részben fiktív mű, ezért olyan szürreális kapcsolatok születhetnek benne, mint egy idős professzor elméjében, aki még ismerte a transzilvanistákat, de már látta a Magyar Gárda meneteléseit is. Kántor Lajos egyébként nagyban épít a tanári előadásmódra: választott elbeszélője, Sebestyén László nevében szabályos szemináriumokként vezeti be a fejezeteiket, s az olvasó egy összevont, dupla egyetemi előadáson érezheti magát. Kántor rendkívüli tárgyi tudással, az összefüggések pontos ismeretével mutatja be ez erdélyi irodalomtörténet egy jelentős korszakát; aki kacs-karingós, mindig új és új témákba vágó előadásmódját követni tudja, az valóban gazdagodik a *Konglomerát* által. A kieszközölt fiktív találkozások azonban sokszor erőtlenekek maradnak, a Szabédiből, Gaálból és Szilágyiból, azok vélt és valós igazságaiból összegyúrt gölem pedig nem életképes – már olvasás közben recseg-ropog, porlik, mint a szikla.